

AUTOBIOGRAFIJA KAO FIKCIJA

Ljiljana Filipović

Zamislite da Povijest ima mogućnost napisati svoju autobiografiju. Već je u godinama, nekako malo i ne zna što bi sa sobom, a i vrijeme je da otkrije kako je sve to bilo u njezinom životu. A ne da netko, u nekom posmrtnom govoru nad njezinom rakom, ili u knjizi žalosti na otrcanom Odsjeku za povijest, laprda što mu pada na pamet. I još cvili. A zna se kad se Povijest zakopava. I kad joj je pogreb. Ako je to ostvarljivo.

Dakle, ne da Povijest nekog delegira, takvih ima dosta, nego da sjedne ona sama i ispiše svoj život. Što joj se sve dogodilo. I ako joj se to dogodilo. I zašto je nešto dopustila da se dogodi.

Ma da dobro, uče vas da postoje te neke knjige svijeta s kojima ćete se tek susresti i tamo naći pravi zapis svoje autobiografije, skupa s mislima koje ste prikivali smješkom, i tumačiti nekom – ... *ma ne to nisam bila / bio ja, pa i imena su kriva. I adresa. Nikad tu nisam stanovala. Stanovao. I godine se ne poklapaju. Nikad ja to ne bih. Nekom. Učinila. Napravio. A što su drugi meni sve radili?! Ma to je sve fikcija! Nečiji roman. Nema to veze sa mnom ...*

Al' o tome još ne znamo ništa.

Kome se obratiti s pitanjem je li autobiografija fikcija ako ne ocu psihoanalize? A pitanje mu se može postaviti zato što je ipak, unatoč stalnim

odgađanjima, ne vjerujući da će i Austriju dohvatiti opsjednutost nacizmom koja je tada zavlдалa, pristao napustiti Beč 1938. godine. Njegovih pet sestara koje su ostale u Austriji umrle su u logoru. Vratio se u Beč samo na fotografiji, tek u sklopu izložbe 1985. godine - *San i zbilja, Beč 1870.-1930.*

Nesrećom, kao što je to Peter Weibel otkrio, Freudova slika uporabljena za plakat dio je s fotografije snimljene kada je 1938. godine s kćeri krenuo na egzilantski put u Pariz. Weibel se pita kako je moguće da bilo koji grad rabi takvu vrstu slike i pri tom smatra da se promijenio. Kako se iskreno može željeti nečiji povratak kada se služi fotografijom njegova odlaska. Optužuje: *Ne radi li se tu prije o demonstraciji stvarnosti bečkog antižidovskog i antipsihoanalitičkog društva koje je ostalo isto?*

1925. godine Sigmund Freud objavljuje *Autobiografiju*. Nadopunjuje ju 1935. Bilo je to njegovo najznačajnije djelo objavljeno te godine, kako ističe biograf Ernest Jones, *najpotpuniji od nacрта te vrste koje je bio prinuđen pisati u različitim prilikama. Riječ je o izuzetno važnom izvorniku za svakog tko proučava Freuda, jer osvjetljava njegovu znanstvenu karijeru s naglaskom na razvoj psihoanalitičkih ideja.*¹ Sam u *Autobiografiji* naglašava da zapravo drugi dijelovi njegova života i ne trebaju zanimati čitatelja.

Izuzetno ga je uznemirio prijedlog Arnolda Zweiga da napiše njegovu biografiju. Odlučno mu je to zabranio, dodavši – *Onaj tko se poduhvati pisanja biografije obavezuje se na laganje, prešućivanje, licemjerje, na dosadno plitko brbljanje, pa čak i na prikriivanje vlastitog nerazumjevanja, jer je životopisna građa nešto čime se ne može ovladati, a i kad bi moglo ona se ne bi dala upotrijebiti. Istina nije dostupna; čovječanstvo je ne zaslužuje. I nije li kraljević Hamlet bio u pravu kad je pitao tko će ostati neišiban ako se sa svakim postupi prema zasluži.*²

Prisjetimo se kako u intervjuu u dokumentarcu o sebi Jacques Derrida podsjeća da je Martin Heidegger izjavio, kad su ga pitali o Aristotelovom životu, da se tu nema što reći osim da se rodio, mislio i umro. Govori i o tome da filozof ne bi trebao pisati o sebi. Pa ipak na kraju filma Derrida izjavljuje

1 Jones, E. (1985.) *Život i delo Sigmunda Frojda 2*, Novi Sad: Matica srpska, str. 303, prijevod V. Čolanović

2 Ibid. str. 375

da bi volio da su i Hegel i Heidegger progovorili o seksu jer su tu temu izbjegavali.³

O samom Freudu se više saznaje iz njegovih pisama nego li iz *Autobiografije*. Prijevod je s njemačkog izvornika – "Selbstdarstellung", samopredstavljanje. I to jest zapravo – autobiografija. *Samopredstavljanje, Samoprezentiranje*.

A u kojoj djeluje i autocenzura, kao vrsta tekstualnog fotošopiranja. Često je i mogućnost osvete, zlorado predstavljanje drugoga. Samopromocija. Sastavljajući vlastitu autobiografiju iznenadit ćete se kako se mnogi vaši bliski, sasvim različito sjećaju vama važnih događaja. Ili vi njihovih. Uostalom, od najdražih događaja, često nikom ispričanih, tajnama, teško se odvajate.

Ludwig Börne⁴ koga je Freud čitao u mladosti, preporučuje za postajanje "originalnim piscem za tri dana" da se zapiše sve što vam pada na um.⁵ Takvo slobodno asociiranje za Freuda je preduvjet je analitičkog liječenja.

Može izgledati čudno, izriče, što se činilo da će ovaj postupak slobodnih asocijacija, uz pridržavanje osnovnog psihoanalitičkog pravila, dovesti svijesti materijal koji je potisnut i koji se, putem otpora drži daleko od svijesti. Jedino se mora uzeti u obzir da slobodne asocijacije nisu uistinu slobodne. Pacijent ostaje pod utjecajem analitičke situacije.

Pri čemu Freud često ponavlja da pacijent nikad ne otkrije zašto dolazi na terapiju.

Autobiografija je ponekad i tekst iskupljenja, osjećaja krivnje, tekst čežnje za oprostom. A oprost je nemilosrdan. Nikad ne oprašta sebi. Ponekad se tek pritaji u zaborav.

U blizini ste nekoga kome se piše? Kćeri, supruga, sina? Teško da ćete uspjeti pobjeći da vam ne uzme život i ne strpa ga u vlastitu knjigu. Pa to radi i sa sobom. To se zove ovjekovječiti. Onako kako to njoj/njemu treba.

3 *Derrida* (Kirby Dick and Amy Ziering Kofman, Publication date, 2002. 01. 01.

4 (6 May 1786. – 12 February 1837.)

5 u Freudu g.w.12, prema Pontalisu, str. 448

Čitanje je avantura. Odlazak u predjele koje ne poznajemo. Autorovo nesvjesno. Često ukazivanje na nesvjesne žudnje?

Otvaranje nepoznate knjige, pustolovina je. Razočarenje. Ili, stjecanje nevjerovatnog bogatstva. Prati je strah pred nepoznanicama uma. Poput je ulaska u stan dobrog prijatelja koji često otkriva više o njemu no što biste to željeli. Čak i njegovu potrebu da vas uvali u intimnost koju niste htjeli. Koja vam je nelagodna.

U *Autobiografiji* Freud otkriva kako je na jednoj, kako kaže, ne baš naročitoj noveli, *Gradivi* od Jensena, mogao dokazati da izmišljeni snovi dopuštaju isto tumačenje kao i realni, da su dakle djelatni mehanizmi iz nesvjesnog koje poznajemo iz rada sna.⁶

Moglo bi se to primijeniti i na Autobiografiju - život koji nije – jest. Može li biografija upropastiti djelo? I da. I ne. Ali može vas podučiti da ne učinite vlastitu biografiju zločinačkom, da ne uvrijedite vlastitu kreativnost, poklonjeno vam nadahnuće.

Godinama se smatralo da je roman *Obojena ptica/ Painted bird*, autobiografsko djelo Jerzyja Kosinskog.⁷ Od objavljivanja 1965. veličalo ga se kao jedno od glavnih književnih svjedočanstava Holokausta. Sudbina *obojene ptice* pripisivala se samom autoru. Pripovijedao je da su ga roditelji napustili kad mu je bilo šest godina, te da je lutao selima i bio svjedokom jezivih silovanja i ubojstava. U stalnom strahu za vlastiti život. Tako je američke književne krugove upoznao s okrutnostima koje je proživio u drugom svjetskom ratu. Bio je nagrađivan. Slava ga je prigrlila. Članak u *Village Voice* 1982., analitički se dohvatio pojedinosti njegove biografije prema kojima je pripovijesti iz *Obojene ptice* lažirao. Naime, da nije sam lutao poljskim selima nego da se skrivao zajedno s roditeljima, pod drugim, *katoličkim* imenom. Grozomorne pojedinosti *posudio* je od suradnika, koji su se morali zakleti na šutnju.

Jerzy Kosinski je optužbe zanijekao, no dobre strane slave, skupa s ugledom, nepovratno se izgubljene. Godine 1991. izvršio je samoubojstvo koje

6 Frojd S. (1984.) *Autobiografija*, Novi Sad: Matica srpska, str 70., prema prijevodu V. Jerotića, Freud S. (1924/2008) *Selbstdarstellung*, Frankfurt am Main: Fischer TaschenbuchVerlag

7 Kosinski, J. (1965.) *Obojena ptica*, Koprivnica: Šareni dućan. Prijevod V. Geri-, str. 73/74

se pripisuje općem slomu njegove karijere. *Painted bird* se počelo i drugačije iščitavati, te pronalaziti *tragove* samog pisca. Je li možda on bio i onaj tko je i bojoj ptice, a ne bio samo *pofarbana* ptica?

Linč je krenuo. No kako je vrijeme odmicalo odnoseći sa sobom i autorov leš, moralo se suočiti s tim da su prepisivanje, prešućivanje i zatajivanje izvora uobičajeni i u vlastitim redovima. Ipak i kad ga se, Jerzya Kosinskog, nastojalo opravdavati, nije se moglo bar bez optužbe da se radi o fantazijama bolesnog uma.⁸

Život kakav jest, ima svoju zatajenu stranu. Život kakav *nije*, jednostavno je upravo takav. Što mu se zapravo predbacivalo? To što je *posudio* za svoju korist tuđu zlu sudbinu? Malograđansko je čvrst temelj za samozavaravanje. Umjetnici bi rekli - pa to je tek umjetnost posuđivanja. Teoretičar narcizma bi upozorio: ... *mnogi pisci danas jednostavno izlažu sebe kako bi zadržali pažnju čitatelja, ne obraćajući se njegovom razumijevanju već njegovoj pohotljivoj radoznalosti o privatnim životima drugih ljudi.*⁹

Nedavno je objavljena knjiga Wolframa Eilenbergera *Time of the Magicians*,¹⁰ *The invention of modern thought 1919-29*, (*Vrijeme čarobnjaka, otkriće suvremene misli od 1919. do 1929.*) koji slijedi trag četvorice vrhunskih filozofskih pisaca s njemačkog govornog područja u desetljeću između Prvog svjetskog rata i velike depresije - Cassirera, Heideggera, Ludwiga Wittgensteina i Waltera Benjamina. Utemeljitelji su filozofske misli toga doba hermeneutike, egzistencijalizma, analitičke filozofije i kritičke teorije. *Vrijeme čarobnjaka* kronološki ide tragom njihove karijere prepletene osobnim biografijama.

Ernst Cassirer koji je od 1923. do 1929. godine, objavio tri knjige o *Filozofiji simboličkih oblika*, odletio je s fakulteta nakon što je Hitler došao na vlast. Sa suprugom je emigrirao u Švicarsku. Dok su se Cassirerovi pakirali, Martin Heidegger, "Prorok Daseina" kako ga naziva autor, popeo se na podij kao novi rektor Freiburškog sveučilišta i održao sramotni govor "Samopotvrđivanje njemačkog sveučilišta."

8 Routh, P. "The Rise and Fall of Jerzy Kosinski" *Arts & Opinion*, 6, 2007.

9 Christopher, Lasch (1986.) *Narcistička kultura*, Zagreb: Naprijed, prijevod, V. Špiljak, str. 19

10 Eilenberger, W. (2020.) *Time of the Magicians*, London: Penguin Press

Ludwig Wittgenstein je kao i Heidegger sudjelovao u prvom svjetskom ratu. Doprinosio je *Tractatus logico-philosophicus*, prekretnicu analitičke filozofije, postavljajući pitanja što je ono što ljudsko biće može smisleno izreći i o tome govoriti, a što ne može. Kad je djelo objavljeno 1921. godine filozofski svijet ga je slavio kao genija stoljeća. Svoje je veliko bogatstvo koje je naslijedio poklonio rođacima te odabrao da bude skromni učitelj. Mjesto na kojem nije mogao kontrolirati svoj nestrpljivi i naprasni karakter. 1929. odlazi u Cambridge gdje je *Tractatus* prihvaćen kao doktorat. Navodno je tom prilikom potapšao svoje ispitivače Bertranda Russella i Georgea Edwarda Mora izjavivši: "Ne brinite, znam da to nikad nećete moći razumjeti."

Tu je i Walter Benjamin koji se odlučio za nesigurni život nezavisnog intelektualca. Studirao je zajedno s Heideggerom kojeg je otvoreno prezirao. Premda je njegov doktorat slavljen, sloboda mu je bila važnija od pozicije. Kad je Wehrmacht zavladao Francuskom 1940. gdje je Benjamin živio, počinio je samoubojstvo u hotelu u Pirinejima.

Autor njihovih fikcionaliziranih biografija, Wolfram Eilenberger, nije mogao odoljeti a da ne uđe i u njihove spavaonice. Razgolićujući i njihovu homoseksualnost i preljubništvo da bi zaključio da jedino u slučaju Ernsta Cassirera seksualnost nije prerasla u egzistencijalni problem.

Ipak ti karizmatični mislioci – Benjamin, Wittgenstein, Heidegger te Cassirer - bili su utjelovljenje svoje filozofije i kulturni likovi toga doba. I radikalno različiti. *Vrijeme čarobnjaka* u koje je ušao autor ujedno je i uzbudljivi intelektualni portret toga doba. U jednom se članku u listu *Die Zeit* Wolfram Eilenberger, i sam nezavisni filozof, požalio da su današnji filozofski odsjeci pustopoljine u odnosu na razdoblje u kojem su vladali filozofski divovi koje je odabrao za svoju knjigu. Teme kojima se bave, ne zanimaju ni one koji ih pišu, kao ni one koji ih eventualno čitaju.

No ni velika kreativnost međuratnog doba nije mogla zaustaviti ono što je uslijedilo. Pamet je prilično zatajila.

Da sama Povijest to piše, kao dio svoje autobiografije, teško da bi mogla nastaviti ispisivati svoju pripovijest a da ne uzme predah. Prošeće. Zastane. Pogne glavu.

A i vi. Da se ne prisjetite kako biste rado da niste upoznali neke izdajice nezavisnog tiska i tračere koji su na tome prosperirali. Al' i pomislili koliko ste zapravo sretno prošli da vam Povijest, pišući svoj životopis, nije dodijelila njihove uloge izdajica i licemjernih prijatelja.

Kad je malo došla k sebi, od iznenađenja na koje ju je podsjetilo drljanje o vlastitom životu, Povijest se pozvala na jednog od svoji delegata. Njegovo mišljenje da nagon za smrt ne pripada samo mirovanju, polaganom povratku živog organizma u beživotno stanje. Da se ne radi se samo o kontroverznoj Freudovoj teoriji koja baca sjenu na život, nego prije svega jer je nasilje dodijeljeno svakome. 1929. Freud je napisao Einsteinu: *Sva je naša pažnja usmjerena na izvanjskost, dok opasnosti i zadovoljstva zazivaju iz nas. Iznutra želimo samo da nas se pusti na miru. Tako ako netko pokuša skrenuti našu pažnju na unutrašnjost, tada se snažno opiremo.*

Razmislite - ustvrdio je Freud u svom uvodnom predavanju iz 1916. o cenzuri sna – o Velikom ratu koji još uvijek hara Europom nesmiljenom brutalnošću, okrutnošću i lažima koje se šire civiliziranim svijetom. Zar uistinu vjerujete da šačica ambicioznih zaluđenih ljudi bez savjesti može uspjeti osloboditi sve zle duhove da milijuni njihovih sljedbenika ne dijele s njima njihovu krivicu?

Na dodijeli Goetheove nagrade 1930. upozorava: ... *kad saznamo više o životu velikog čovjeka, čut ćemo i za prilike u kojima mu zaista nije išlo bolje no nama, koji nam se približio kao čovjek... Naš odnos prema očevima i učiteljima je ambivalentan, jer divljenje prema njima redovito pokriva komponentu neprijateljske pobune. To je psihološka sudbina, ne može se promijeniti bez nasilnog potiskivanja istine i mora se nastaviti u našem odnosu s velikanima čije životne priče želimo istražiti.*¹¹

Otkriva: ... *postoje snovi koji su neprekrivena ispunjavanja želja. Tamo gdje je ispunjenje želje, nerazpoznatljivo, prikriveno, tamo bi morala postojati tendencija kao obrani protiv te želje, i zbog te obrane se želja ne bi mogla izraziti drukčije nego izopačena...*

11 Freud, S (1982/1930) "Ansprache im Frankfurter Goethe-Haus", *Studienausgabe* Bd.10, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, str. 296

Sigmund Freud retorički postavlja pitanje: *Gdje se u društvenom životu može naići neko slično iskrivljavanje nekog psihičkog čina?* Ukratko, da bi se opstalo na neki svoj odabrani način, pretvaranje je u tom slučaju nužno.

I Freud priznaje: *Pristojnost koju svakog dana primjenjujem predstavlja velikim dijelom takvo pretvaranje: kad svoje snove tumačim za čitatelja, primoran sam na takva iskrivljavanja.*

Pristojnost je dobro odabrana autocenzura. Ispolirana istina.

No Oscaru Pfisteru, svećeniku i psihoterapeutu u pismu iz 1918, godine Freud otkriva: *Ne razbijam previše glavu o dobru i zlu, malo sam "dobrog" otkrio kod ljudi. Prema mome iskustvu, većina njih je smeće ...*

Tu je Povijest ponovno duboko udahnula i dignula se od stola. Da se sad umiješa? Utješi svoga čitatelja. Budućnost. Fikcionalizira. Uzdahne. Prizna:

I povijest koja nije - jest.

Je li autobiografija fikcija? Marcel Proust jednostavno ustvrđuje:

*Jedna je knjiga veliko groblje gdje se na većini grobova ne mogu pročitati izbrisana imena.*¹²

12 Proust, M. (1977.) *Pronađeno vrijeme*, Zagreb: Zora – GZH, str.16